

Від автора

У дитинстві мій батько, лягаючи спати, часто чув, як над будинком пролітали літаки. Ввечері вони летіли в один бік, а під ранок поверталися в Німеччину. Це було в Англії, у Кенті, за кілька миль на південний захід від Лондона. Батько народився у 1934 році, тобто на початок Другої світової йому було п'ять. Англійці називали Кент «Бомбардувальним шосе», бо саме над цим графством німецькі літаки прямували до Лондона.

У ті роки частенько ставалося так, що, коли бомбардувальники не влучали в ціль або ж у них залишалися невикористані снаряди, дорогою назад вони скидали їх будь-де. Одного дня така бомба впала у садку на подвір'ї моїх дідуся і бабусі. Щоправда, вона не вибухнула, а просто загрузла в землю. Припускаю, вам буде зрозуміло, що для п'ятирічного малого, який цікавиться механікою, німецька бомба, яка, не розірвавшись, застрягла у нього на подвір'ї, була найнеймовірнішою річчю, яку тільки можна собі уявити.

Звичайно, батько розповідав мені це все не зовсім так. Він був математиком, до того ж англійським — себто мова емоцій була йому не рідною, а ніби латиною чи французькою: чужою, яку, хоч можна вивчити, але неможливо опанувати повністю. Тому ні, про найнеймовірнішу річ, що тільки можна собі уявити, — це суто моя інтерпретація його розповіді, яку я почув від нього у п'ять років.

Сталося це наприкінці шістдесятих. Тоді ми ще жили в Англії, у місті Саутгемптон, і в ті часи нагадування про те, через що пройшла наша країна, були повсюди. Скажімо, в Лондоні можна було легко визначити, куди саме падали бомби, адже на тих місцях серед історичних будівель повиростали бридкі сучасні будинки.

У нашому будинку ніколи не вимикалося радіо «BBC». У ті дні чи не кожне інтерв'ю, яке передавали по ньому, було як не зі старим генералом, то з колишнім десантником або військовополоненим. Найпершим, що я написав у дитинстві, була історія про те, що Гітлер вижив і переїхав до Англії. Оповідання я відправив у Кент бабусі — тій, у якої в садку впала німецька бомба. Коли про це довідалася мама, вона насварила мене, сказавши, що тому, хто пережив війну, не може сподобатися історія про повернення Гітлера.

Якось батько повіз нас з братами на пляж на березі Ла-Маншу, де ми залізли у старий дот часів Другої світової. Досі пам'ятаю, як ми сподівалися знайти там старі кулі або хоча б гільзи, або й скелета якогось німецького шпигуна, якого викинуло хвилями на берег.

Я вважаю, що з віком ми не втрачаємо дитячої зацікавленості. Принаймні я не втратив. Люблю жартувати: якщо в книжці є слово «шпигун», я обов'язково її прочитаю. Так одного дня кілька років тому, проглядаючи свою книжкову шафу, я зрозумів, що зібрав непогану колекцію історичних праць про війну. Серед них є як відомі бестселери, так і вузькоспеціальні видання: рідкісні мемуари, академічні тексти. Вгадайте, якому аспекту війни присвячено більшість цих книжок? Бомбардуванню. «Повітряні сили» Стівена Будяньського, «Риторика і реальність повітряного бою» Тамі Девіс Біддл, «Рішення

над Швайнфуртом» Томаса Коффі. Подібним у мене забиті всі полиці.

Як правило, книжки з певної тематики я збираю, коли пишу про неї. У мене є кілька полиць робіт із соціальної психології, бо я заробляю на життя, пишучи про цю сферу. А от про війну — особливо Другу світову та її повітряні бої — я не писав ніколи. Ну хіба що зовсім трішки⁷. Чому? Не знаю. Фройдисту було б з чого розвинути цю тему, але я відповім просто: чим важливішою є для тебе тема, тим складніше розповідати про неї — планка вища. І тут ми підходимо до книжки, яку ви тримаєте в руках. Із гордістю можу сказати, що нарешті знайшов історію, гідну моєї пристрасті.

І ще про слово «пристрасть». Цю книжку я написав через власну пристрасть до теми. Проте вона також і про пристрасті інших — про одну з найбільших пристрастей ХХ століття. Дивлячись на все, про що я писав усі ці роки, я усвідомлюю, що, як би не старався, мене все одно тягне до питання пристрасті. Я її люблю. Мені подобається думати про те, що є люди, здатні відкинути повсякденні клопоти і турботи заради ідеї, яка заповнює їхню уяву. Авжеж, часом пристрасть може звести з правильного шляху. Через неї ми не бачимо ширшої картини і зосереджуємося на власних інтересах. Та не менше я переконаний, що без неї неможливі прогрес і новаторство, радість і краса.

* Продовжувати цей список можна до нескінченності, але, якщо не читали «Перл-Гарбор: застереження і рішення» Роберти Вольштеттер, ви багато втратили (*тут і далі, окрім спеціально обумовлених випадків, — прим. авт.*).

** Тему авіації я розглядав у кількох випусках свого подкасту «Revisionist History» («Інший погляд на історію»), зокрема «Сайгон — 1965», «Прем'єр-міністр і професор» та однойменній серії, що починається з випуску «Бомбардувальна мафія», у п'ятому сезоні.

Під час збору матеріалів для цієї книги я приїхав на вечерю до тодішнього начальника штабу військово-повітряних сил Девіда Гольдфейна. Проходила вона у Air House (Будинку авіаторів) на території об'єднаної бази «Маєр-Гендерсон-гол» в північній Вірджинії, по той берег річки Потомак від Вашингтону, у великому вікторіанському будинку на вулиці, де в таких же великих вікторіанських оселях мешкає верхівка військового начальства. Після вечері до нас із генералом Гольдфейном приєдналися його колеги й друзі — інші високопосадовці ВПС. Вп'ятох ми розташувалися на подвір'ї дому генерала. Майже всі мої співрозмовники в минулому були військовими льотчиками — як і їхні батьки до них. Це був сучасний взірць людей, про яких ви прочитаєте тут. Під час нашої розмови я почав помічати дещо.

Будинок авіаторів стояв через дорогу від аеропорту імені Рональда Рейгана. Кожні десять хвилин над нами пролітав літак. Це були звичайні пасажирські судна, що виконували комерційні рейси до Чикаго, Тампи або Шарлотти. Та щоразу, як один з них пролітав у нас над головами, генерал та його колеги задирали голови і проводжали його поглядом. Вони просто не могли стриматися. Бо мали пристрасть. Ось це і є мої люди.

«Не працює. Вас звільнено»

I

Колись найбільший в світі аеропорт знаходився в західній частині Тихого океану — за півтори тисячі миль від узбережжя Японії, на одному з крихітних острівців тропічного архіпелагу, що зветься Маріанським: Гуам, Сайпан, Тініан. Та група островів є, по суті, південним краєм затопленого пасма гір, вершинами вулканів, що висять над глибокими океанськими водами. Більшість своєї історії Маріани вважалися занадто маленькими, щоби становити якийсь інтерес хоч би для одної держави світу. Так було до ери авіації, коли ні з того, ні з цього острови здобули неабияку значущість.

Більшу частину Другої світової Маріанський архіпелаг перебував у руках японців, проте після жорстокої битви влітку 1944 року відійшов США: спершу в липні — Сайпан; за ним у серпні — Тініан і Гуам. За морською піхотою там висадився батальйон інженерно-будівельних військ, і закипіла робота.

Всього за три місяці на Сайпані виросла чимала авіабаза «Айзлі-філд». За нею на Тініані збудували «Норс-філд» — з якого згодом виріс найбільший в світі аеропорт на чотири злітні смуги по два з половиною кілометри кожна. Насамкінець

на Гуамі звели базу, яка сьогодні відома як «Андерсен» і слугує пересадочним пунктом американських ВПС на шляху до Близького Сходу. А тоді вже завезли літаки.

У ті дні Рональд Рейган виконував закадрове начитування до військових фільмів. Одну з таких стрічок було присвячено першим місіям бомбардувальника Б-29, відомого як «Суперфортеця». Рейган описує масивний літак, як одне з див світу.

Чотири двигуни по 2 200 кінських сил. Бак місткістю із залізничну цистерну. Хвіст висотою в два поверхи. Корпус довший, ніж у корвета. Розроблений завдавати більших руйнувань і робити це з більшої висоти, на вищій швидкості і залітати далі, аніж будь-який з відомих нині бомбардувальників. Саме для таких завдань розроблено цей літак.

Б-29 міг літати швидше, вище і, що куди важливіше, залітати далі від будь-якого бомбардувальника у світі. Після захоплення Маріанських островів це означало, що вперше від початку війни в Тихому океані ВПС США опинилися під самим носом Японії. Для командування флотом бомбардувальників, розміщених на Маріанському архіпелазі, створили спеціальний підрозділ: *Двадцять перше бомбардувальне командування*, яким керував вправний молодий генерал Гейвуд Ганзелл.

Всю осінь і зиму 1944 року Ганзелл здійснював одну атаку за іншою. Сотні Б-29 перетинали океан, скидали на Японію бомби і поверталися на Маріани. Під час підготовки підрозділу до бомбардування Токіо з Америки на острів прилетіли купа репортерів, щоб зафільмувати його для публіки на батьківщині.

Рейган коментує:

Сайпанський флот Б-29 був своєрідною артилерією, націленою на серце Японії... З таким же успіхом японці могли намагатися зупинити Ніагарський водоспад. Двадцять перше бомбардувальне командування готувалося завдати удару по першій цілі.

Проте 6 січня 1945 року на острів прибув начальник Ганзелла генерал Лоріс Норстад. Тоді ще база на Гуамі мала досить примітивний вигляд і складалася з кількох ангарів на кручі понад океаном. Обидва офіцери були виснажені — не лише складним життям в умовах війни, але й через тягар відповідальності, який несли на собі.

Якось я читав спогади генерала Королівських повітряних сил Великобританії Артура Гарріса про те, як важко було офіцерам у Другу світову.

Я часто замислююсь, чи можливо бодай уявити собі той страшенний психологічний тиск, під яким змушений жити командувач ВПС під час війни, якщо не відчути його самому. Деякі командувачі ВМС проводять по одній-дві операції за всю війну, командувач армії буває в битві раз на півроку, в рідкісних випадках — раз на місяць. Проте офіцери ВПС змушені проходити це кожнісінького дня... Неважко зрозуміти, у що виливається вся ця колосальна напруга, якщо прожити в такому режимі кілька років.

Тож Ганзелл і Норстад зустрілись на Гуамі. Два стомлених боями офіцери сподівалися поставити фінальну крапку у війні. Ганзелл запропонував провести начальника базу: показати пляж, новенькі злітні смуги, вирубані серед джунглів, та

обговорити плани й тактику. Проте Норстад відмовився. Він хотів обговорити дещо більш особисте. І в одну мить, яка залишиться з Гейвудом Ганзеллом на все життя, Норстад заявив:

— Не працює. Вас звільнено.

«Мій світ перевернувся, я був знищений», — так через багато років описував Ганзелл свої почуття в ту мить. Після того Норстад завдав другого, нищівного, удару:

— На ваше місце я призначаю Кертіса Лемей.

Тридцятивосьмирічний генерал Кертіс Емерсон Лемей, герой бомбардувальних кампаній в Німеччині, був одним з найвідоміших командирів авіації свого покоління. Ганзелл добре його знав з часів служби в Європі. Після цих слів він одразу збагнув, що це не звичайна перестановка в командуванні, а догана йому, повний розворот стратегії. Цим призначенням Вашингтон показував, що все, чим Ганзелл досі займався, — неправильно. Адже Кертіс Лемей був повною його протилежністю.

Норстад запропонував залишитися заступником Лемей, та для Ганзелла це було таке приниження, що від обурення йому відняло мову. Відтак Норстад сказав, що на передачу справ дає десять днів. Весь цей час Ганзелл проходив, як у тумані, а в останній вечір на Гуамі хильнув трохи зайвого і під гітарний акомпанемент молодого полковника заспівав своїм солдатам: «Пілоти не вмирають — у вічність відлітають».

Обіймати нову посаду Кертіс Лемей прибув на бомбардувальнику Б-29. Заграв державний гімн, бійці вишуквалися. Для увічнення моменту пресофіцер запропонував двом командирам сфотографуватися. Лемей мав із собою люльку, яку постійно курих, а тепер не знав, куди подіти, тому спробував запхати в кишеню.

— Генерале, дозвольте потримати вашу люльку, поки ви фотографуватиметесь, — запропонував помічник.

У відповідь Лемей тихенько спитав:

— Куди ставати?

Клацнули камери, зафіксувавши, як Ганзелл дивиться кудись у далечінь, а Лемей втупив погляд у землю. Обом у ту мить хотілося бути де завгодно, тільки не один біля одного. На цьому все скінчилося.

«Бомбардувальна мафія» — це історія тієї миті, а також усього, що їй передувало і що було далі, адже та зміна командування дається взнаки й донині.

2

В усіх технологічних революціях мене завжди дивувала одна річ. Як тільки з'являється якась нова ідея чи винахід, стає ясно, що це переверне світ. Так було з Інтернетом і соцмережами, а до того — з телефоном і автомобілем. Ми очікуємо, що завдяки новим технологіям наше життя стане краще, більш ефективним, безпечним, багатим і динамічним. І так воно зрештою й буває — але інколи щось йде не за планом. В один момент соціальні медіа вітають як щось, що дозволить пересічним громадянам повалити тиранію. А наступної миті їх починають боятися, адже через них люди чинять наругу одне над одним. Автомобіль мав привнести в життя людей більше свободи й мобільності, й певний час так і було. А тоді мільйони людей, що живуть далеко від роботи, стали заручниками нескінченних заторів. Як так стається, що в певну мить з абсолютно непередбачуваних причин технології відходять від виконання функцій, заради яких їх винайшли?

У «Бомбардувальній мафії» я намагаюся розібратися, чому мрії розбиваються. Чому, коли з небес нам сходить якась

блискуча ідея, вона не падає акуратно нам в руки, а гепається на землю й б'ється на друзки? Історія, яку я розкажу вам, сталася за часів війни, але вона не про неї. Вона про голландського генія та його саморобний комп'ютер, братів з центральної Алабами, британського громила і групу хіміків-піроманів з підземних лабораторій Гарвардського університету. Це історія про хаотичність наших намірів, бо ми воліємо забувати про весь спричинений нами безлад.

У самому серці цієї історії стоїть зустріч Гейвуда Ганзелла і Кертиса Лемея серед гуамських джунглів. Після неї один з них поїхав додому, а інший залишився, що зрештою вилилося в найтемнішу ніч Другої світової війни. Прочитавши книжку, згадайте їхню історію й поставте собі питання: а як би вчинив я, на чий бік би пристав?